नेपाली अर्थतन्त्रः बर्तमान अवस्था र भविष्यको योजना

डमरुबल्लभ पौडेल,

हालः टोकियो विश्वविद्यालय, जापानमा विकास अर्थशास्त्रमा बिद्यावारिधि गर्दै ।

राष्ट्र सम्पन्न बन्न तथा नागरिकहरुको स्वाभिमान कायम राख्न आर्थिक विकासको ठूलो भूमिका रहन्छ । यो लामो समयको अन्तरालमा गरिने प्रतिबद्ध प्रयासहरुको उपज हो । उच्चदरको आर्थिक बृद्धि दीर्घकालसम्म टिकाउ रहे यसले विकास ल्याउँछ । यसकालागि स्थीर नीति र प्रतिबद्ध सरकारको आवश्यकता हुन्छ । नागरिकहरुको जीवनस्तर माथि उठाउन अर्थतन्त्रको बिस्तार र बिकास हुनैपर्ने भएकाले हामीले आज नभए भोलि र भोलि नभए पर्सि आर्थिक मुद्दाहरुमा प्रवेश गरेर सघन योजनाबद्ध विकास गर्नैपर्छ । नेपालमा कुनै “महाथिर मोहम्मद” नजन्मेला तर युगले महशुस गरिसकेको हुनाले जनताको एकता र दवाबबाट भएपनि नेपाली अर्थतन्त्र निर्माणको दीर्घकालीन कार्यक्रमको माध्यमबाट स्पष्ट लक्ष्यसहित यति बर्षमा नेपाललाई बिकसित मुलुक बनाइनेछ भन्ने घोषणा हुनु आवश्यक भइसकेको छ । यसो नगरी नेपाली अर्थतन्त्र अन्य अर्थतन्त्रहरुसँग केन्द्रीकृत हुनसक्दैन । अर्थशास्त्रको अभिकेन्द्रीत सिद्धान्त अनुसार दशकौंपछि वा शदीऔंपछि भएपनि विश्वमा एकैखालका स्रोत र साधन भएका बिकासशील अर्थतन्त्रहरु उस्तै तरीकाबाट विकास गरेका अन्य अर्थतन्त्रसँग केन्द्रीकृत हुनैपर्छ । तसर्थ, छिमेकी दुई ठूला अर्थतन्त्रहरु द्रुत गतिमा अगाडि बढिरहेको अवस्थामा नेपाली अर्थतन्त्र निर्माणको लागि हामीलाई सुस्पष्ट दिशासहितको दीर्घकालीन विकास कार्यक्रमको आवश्यकता रहेकाले यसको बारेमा राष्ट्रिय बहससमेत हुनु जरुरी भैसकेकोछ ।

राजनीति मीयो भएकाले यसकै वरिपरि अन्य प्रशासनिक तथा सामाजिक अवयबहरू घुम्ने गर्छन् र यसले आर्थिक, सामाजिक तथा सर्वाङ्गिण बिकासको लागि अहम् भूमिका निर्वाहगर्छ । सामाजिक विकासको क्रममा राजनीतिले बिभिन्न मोड लिएको हुन्छ । यो जनताको चाहाना र राष्ट्रलाई दिशा दिने दल तथा यसका नेताहरुको दूरदर्शितामा भरपर्छ । इतिहासबाट सिकेको पाठ, देशको बिशिष्ट अवस्था र भविष्यको सही आकलन गर्नसक्ने देशभक्त दूरदर्शी नेतालेमात्र देशलाई सही राजनीतिक दिशा दिनसक्छ । जनताको उत्कट चाहना हुँदाहुँदै पनि देशले दूरदर्शी नेता पाउन नसकिरहेको बर्तमान परिप्रेक्ष्यमा सधैंको राजनीतिक अस्थिरता र अकर्मण्यताको प्रतिफल देशको अधोगति हुने क्रम जारी छ । अतः देशको माया गर्ने र आर्थिक विकासको चाहना राख्ने नेपाल आमाका सच्चा सन्तानहरुले देश विकासको लागि ठण्डा दिमागले सोच्ने बेला भैसकेको छ । अब देशमा कुनै तिलस्मी ब्यक्ति जन्मेला र उसले देशका तमाम बिकृति र बिसंगतिलाई निर्मूल गरी सम्वृद्ध तथा स्वाभिमानी राष्ट्र बनाउला भन्ने कोरा कल्पना गर्नुको सट्टा हामीले आ-आफ्नो ठाउँबाट देशलाई के गर्नसक्छौं भन्ने सवाल महत्वपूर्ण भैसकेकोछ । अहिले शुरु नगरे हाम्रा भावी पुस्ताले पनि अध्यारोमै बस्नुपर्ने, नेपाली पासपोर्ट बोक्दा बिभिन्न मूलुकमा कडा चेकजाँचका कारण मानमर्दन गरिएको पीडा खेप्नुपर्ने र विकसित मुलुकमा कसरी छिर्ने र लुकेर काम गरी भएपनि कसरी आर्थिकस्तर उकास्ने भन्ने बाहेक

अन्य रचनात्मक कुराहरु सोच्न पाउने अवस्था रहनेछैन । अतः हामीले दीर्घकालीन आर्थिक योजनाको बारेमा सोच्न ढिलो हुन थालिसकेको छ ।

आर्थिक बिकासका लागि उत्पादनशील क्षेत्रमा ठूलो लगानीको आवश्यकता हुन्छ, जुन स्वदेशी बचत परिचालनको माध्यमबाट गर्ने गरिन्छ र यसको अभाव भएको अवस्थामा बिदेशी बचत परिचालनबाट पनि गर्नसकिन्छ । लगानीकर्ताहरुले लगानीको प्रतिफल कस्तो हुनसक्छ भनी विश्लेषण गरेपछिमात्र लगानी गर्ने भएकाले लामो समयसम्म निर्वाध प्रतिफल पाउने वातावरण भएमात्र लगानीकर्ताहरु उत्साहित हुन्छन् । लगानीमैत्री सरकारी नीतिहरुले लगानीको वातावरण सृजना र दीर्घकालसम्म रहने स्थीर नीतिहरुले लगानीकर्तालाई आकर्षित गर्छन् । नीतिको स्थीरताको लागि स्थीर सरकारको आवश्यकता पर्छ । राजनीतिक स्थीरता भएमात्र स्थीर सरकार हुनसक्छ र स्थीर सरकार भएको अवस्थामामात्र आर्थिक बिकासले स्वाभाविकरुपले गति लिनथाल्छ । अतः राजनीतिक स्थीरतासहितको दीर्घकालीन कार्यक्रमलेमात्र देशको आर्थिक बिकासको ढोका खोल्छ ।

माथिको पृष्ठभूमीमा नेपालको राजनीतिक ब्यवस्था तथा आर्थिक विकासको हालसम्मको ऐतिहासिक अवस्थाको संक्षेपमा पुनरावलोकन गरौं । राणाकालमा शासकहरुले देश विकासको आर्थिक मुद्दालाई कहिल्यै पनि प्राथमिकतामा राखेनन् । आफू र परिवारको सेरोफेरोमामात्र देशको साधन र स्रोतको दुरुपयोग गरियो । शक्ति हात पार्ने र आफ्ना सन्तानहरुलाई उत्तराधिकारी बनाउने तर्फमात्र शासकले ध्यान दिँदा विकासको खासै पर्वाह गरिएन । आफ्नै भोग विलासका लागि बनाएका केही युरोपेली शैलीका निजी भवन हाल सरकारी कार्यालय राख्न कामलाग्नु शिवाय राणाकालमा आर्थिक विकास हुनसकेन । प्रजातन्त्रको उदयपश्चात् राजनीतिक अस्थिरता पनि शुरु भैसकेकाले २००८ सालमा बजेटको शुरुवात हुनुबाहेक यस अवधिमा पनि उल्लेख्य कार्यहरु हुन सकेनन् । टंकप्रसाद आचार्य प्रधानमन्त्री भएपछि देशमा दीर्घकालीन आर्थिक प्रभाव पार्ने खालका केही काम भएका छन् । २०१३ सालमा पहिलो पञ्च बर्षीय योजनाको शुरुवात हुनु, केन्द्रीय बैंककोरुपमा नेपाल राष्ट्र बैंकको स्थापना गरिनु, चीन लगायतका देशसँग कुटनीतिक सम्वन्ध कायम गरिनु आदि आर्थिक दृष्टिले महत्वपूर्ण रहको मान्नुपर्दछ । यसपछि २०१५ सालको नेपाली कांग्रेसको निर्वाचित सरकार दुई बर्षमानै बिघटन गरी राजा महेन्द्रले एकदलीय पंचायती ब्यवस्था लागू गरेपछिका ३० बर्ष देशमा केही राजनीतिक स्थीरता कायम रहेको देखिन्छ । यस अवधिमा राजा महेन्द्रले २०२१ सालको भूमीसूधार ब्यवस्था लागूगरी जग्गामाथिको स्वामित्व विबादको अन्त्य गर्न खोजेका भएपनि ब्यवहारमा यो सफल देखिएन । बिकेन्द्रीकरण, तराईमा बस्ती विकास तथा गाउँफर्क राष्ट्रिय अभियानजस्ता पहलहरु पंचायतलाई निर्विवाद टिकाउने ध्याउन्नाले गरिएकाले तथा प्रभावकारी कार्यान्वयनकोसमेत अभावका कारण असफल भएका देखिन्छन् । २०३१ सालमा राजा बीरेन्द्रले नेपाललाई शान्तिक्षेत्र घोषणा गरियोस् भनी राखेको प्रस्ताव अधिकांश मित्रराष्ट्रहरुले समर्थन गरेपनि अति निकट छिमेकी भारतले समर्थन नगरेकाले कालान्तरमा सफल हुनसकेन । राजा बीरेन्द्रकैपालामा आएका बिभिन्न योजनाहरुमा कृषि र ग्रामीण विकासलाई प्राथिमकतामा राखी गरीबी निबारणका लागि प्रयासहरु भए तर उल्लेख्य प्रगति भने भएन । नेपाललाई एसियाली मापदण्डमा पुऱ्याउने भनिएपनि सोही अनुरुपका कार्यक्रम सफलतापूर्वक संचालन हुननसक्दा यो नारामा मात्र सिमीत रहन गएको देखिन्छ ।

२०४६ सालको राजनीतिक परिवर्तनले आर्थिक विकासलाई जोडदिन खोजेको देखिन्छ । देश आर्थिक उदारिकरणको युगमा प्रवेश गरेको र सोही अनुरुपका उदार तथा लगानीमैत्री नीतिहरु बन्नाले नीतिगतरुपमा नेपाल उदार र दक्षिण एसियामा नै लगानीमैत्री राष्ट्र हुन पुगेको देखिन्छ । यस अवधिमा देशको बैंक तथा बित्तीय क्षेत्रमा उल्लेख्य प्रगति देखिएको, करका दरहरु घटाई दायरा बढाइएको र संयुक्त लगानीकोरुपमा विदेशी पूँजीसमेत भित्रिएको छ । यसैगरी शिक्षा र स्वास्थ्यमा निजी लगानी तथा पत्रपत्रिका र बिद्युतीय मिडियाहरु र दूरसंचारको क्षेत्रमा परिमाणात्मकरुपमा राम्रो प्रगति भएको छ र गुणात्मकरुपमा हुने क्रममा रहेको छ । यी क्षेत्र तुलनात्मकरुपले परिवर्तनको आभाष दिन सफल रहेपनि अन्य क्षेत्रमा खासै प्रगति हुनसकेन । बिशेष गरी ठूलो मात्रामा रोजगारी सृजना

गरी आर्थिक बिकासमा नै दीर्घकालीन टेवा पुऱ्याउनसक्ने उत्पादनमूलक कलकारखाना र उद्योगधन्दाहरुको स्थापना यस अवधिमासमेत हुनसकेन । २०४७ सालको संविधानपछि २०४८ सालमा बनेको गिरिजाप्रसाद कोइरालाले नेतृत्व गरेको नेपाली कांग्रेसको सरकार बिभिन्न खालका बिवादमा फँसेर पूर्णकालसम्म चल्ननसकी मध्यावधी चुनावमा गएपश्चात् देश राजनीतिक अस्थिरताको भूमरीमा नराम्ररी फँसेको देखिन्छ । यसपछि कसैको पनि बहुमत नभएको अवस्थाका गठबन्धन सरकारहरु र पुनः नेपाली कांग्रेसको बहुमतप्राप्त सरकारमा दल बिभाजनपछि सिर्जित परिस्थिति र माओवादी जनयुद्ध शुरुवातभएपछि विकसित अवस्था तथा राजा ज्ञानेन्द्रको प्रतिगामी कदमबाट सिर्जित परिस्थिति र त्यसपछि दोस्रो जनआन्दोलन हुँदै संविधान सभाको निर्वाचनपछिको अस्थिर राजनीतिक अवस्थासम्म आइपुग्दा हाम्रो देशका आर्थिक मुद्दाहरु साच्चिकै ओझेलमा परिरहेको कटु यथार्थ हाम्रो सामु रहेको छ । आफ्नो अधिकार प्राप्तिको लागि अरुको अधिकारको बेवास्ता गर्दै गरिने पटक पटकका बन्द हड्ताल आदिले आर्थिकक्षेत्रलाई तहस नहस बनाउने र आर्थिकक्षेत्रको लगानी बिथोल्ने कामहरु पनि राष्ट्रिय राजनीतिका अभिन्न अंग बनिसकेको हालको अवस्थामा आर्थिक मुद्दाहरुको सही ढंगले उठान गर्नु अत्यावश्यक भइसकेको छ ।

बर्तमान अवस्थाका केही जल्दाबल्दा तथ्यांकले नेपालको आर्थिक विकासको सही प्रतिबिम्व दिने भएकाले तथ्यांकका आधारमा यथार्थ विश्लेषण हुनु आवश्यक देखिन्छ । यस सन्दर्भमा, मानव बिकास प्रतिवेदन २०११ ले नेपालमा औसत आयु, चेतनाको स्तर, महिला सशक्तिकरण आदिमा तुलनात्मकरुपमा राम्रै प्रगति भएको देखाएपनि आर्थिकबृद्धि र आयस्तरमा हामी धेरै पछाडि पर्न थालिसकेको तथ्य प्रष्ट छ । संस्कृति, सभ्यता, भाषिक तथा जातीय बिबिधता आदिमा अति धनी भएर पनि जीवनस्तर माथि उठ्न नसकेको कारणले नेपाल सधैं गरीव मूलुक रहिरहेको र विश्वका अधिकांश विकसित मूलुकमात्र नभएर विकासको तिब्र गतिमा रहेका मलेसिया, कतार, साउदी अरेयिबाजस्ता राष्ट्रहरुलेसमेत नेपालको अदक्ष श्रम शक्तिको हदैसम्म शोषण गर्दै आफ्नो बिकास गरिरहेको तथ्य हाम्रा सामु छर्लंग छ । देशमा रोजगारीका पर्याप्त अवसरहरु सृजना भएको भए बिदेशमा आत्मसम्मान धरौटीमा राखेर अति दयनीय अवस्थामा जीवन बिताउने रहर शायदै कसैलाई नहोला । नेपालीहरुको जीवनस्तरको कुरागर्दा अन्य केही तथ्यांकलाई पनि गहिरिएर हेर्नुपर्ने हुन्छ । यस सन्दर्भमा विश्व बैंकको विश्व विकास प्रतिवेदन २०११ अनुसार नेपालको प्रतिब्यक्ति आय ४४० अमेरिकी डलर रहेको र यो दक्षिण एसियामा अफगानस्तान (३७० डलर) भन्दा केही माथि र अरु सबै देशभन्दा तल रहेको छ । जस अनुसार बंगलादेशको प्रतिब्यक्ति आय ५९० डलर, भारतको ११८० डलर, पाकिस्तानको १०२० डलर र श्रीलंकाको १९९० डलर रहेको छ । भुटानको आधिकारिक तथ्यांक उपलब्ध नभएपनि भुटान कुल राष्ट्रिय खुसी नाराकासाथ हामीभन्दा धेरैमाथि पुगिसकेछ भने युद्धग्रस्त केही अफ्रिकी मुलुकलाई अपबादको रुपमा लिँदा अन्य बिकासशील देशहरुको बिकासको गतिपनि हाम्रो भन्दा राम्रो रहेको यथार्थ संसारसामु छर्लङ्ग भैसकेको छ । नेपालको यस बर्षको आर्थिक बृद्धिदर पछिल्ला ३ बर्षमा सबैभन्दा कम (३.५ प्रतिशत) रहने अनुमान गरिएपनि हालका केही बर्षहरुको औसत आर्थिक बृद्धिदर करीब ४ प्रतिशतको हाराहारीमा रहेबाट गणना गर्नेहोभने नेपालको प्रतिब्यक्ति आय दोब्बर (८८० अमेरिकी डलर) बनाउँन करीव अठार बर्ष लाग्छ । यसरी हेर्दा यही बृद्धिदरबाट नेपाललाई बंगलादेशको अहिलेको अवस्थामा पुग्न ६ बर्ष, पाकिस्तानको अहिलेको आयस्तरमा पुग्न २४ बर्ष, भारतको अहिलेको आयस्तरमा पुग्न ३० बर्ष र श्रीलंकाको अहिलेको आयस्तरमा पुग्न ४१ बर्ष लाग्दछ । करीब १५ बर्ष पहिलेको दक्षिण एसियाका अन्य देशहरुको र हाम्रो अवस्था उस्तै थियो भने अफगानस्तान त अहिले पनि भीषण युद्धबाटै गुज्रिरहेकाले नेपालको तुलना अफगानस्तानसँग गर्न सान्दर्भिक नहोला । यस मानेमा आर्थिक बिकासमा हामी निकै पछाडि पर्न थालिसकेका छौं र हामीले आफ्नोलागि नभएपनि भावी पुस्ताको लागि सोच्न ढिलो हुन थालिसकेको छ ।

आर्थिक विकासको सवालमा प्राकृतिक स्रोत, मानवस्रोत र प्रविधिको महत्वपूर्ण भूमिका रहन्छ । स्रोतले सम्पन्न मूलुकको विकास सहजहुने र यसले दीगोपन ल्याउने गरेको देखिन्छ । यस सन्दर्भमा नेपाललाई हामी स्रोतसाधन र सम्पदाले अति धनी देशकोरुपमा पाउछौ । हामीसँग समुन्द्रसँगको निकासबाहेक सबथोक छ । प्रकृतिले दिएकी छन्, हामीमा जाँगर छ । रह्यो सीप र प्रबिधि, यो हामी बाहिरबाट भित्र्याउन सक्छौं । समुन्द्रसँगको निकास नहुनुलाई

चुनौतिमात्र नभएर अबसरकोरुपमा पनि उपयोग गर्नसकिन्छ, जस्तैः नेपालमा सुनामीजस्ता सामुद्रिक आँधीले क्षति गर्ने सम्भावना छैन, साथै अन्तर्राष्ट्रिय कानून अनुसार भूपरिबेष्ठित देशले पाउने सुविधाको डटेर माग गर्नसक्छौ । मनकामनाजस्तै हाम्रा रमणीय पहाडी डाँडाहरुमा हामी केबलकार गुडाउँन सक्छौं । त्रियासी हजार मेघावाट क्षमता रहेको हाम्रो अपार जलस्रोतलाई उत्पादन गरेर औद्योगिकिकरणका लागि उपयोग गर्नसकिन्छ । हिमाल, पहाड, ताल, खोला, नाला, भीर, पाखा, पखेरा, बन, जंगल, चिस्यान, सिमसार आदिलाई पर्यटकीय दृष्टीले विकास गर्नुपर्छ । बिभिन्न जात, जाती, भाषा, धर्म तथा संस्कृतिको बिबिधतालाई हामीले चुनौतीकोरुपमा नभएर संभावनाकोरुपमा लिनुपर्छ । बिबिधतामा भएका सकारात्मक कुराहरुको सदुपयोगबाट फाइदा उठाउनु पर्छ भने भिन्नता कम गर्नुपर्छ र यसलाई सांस्कृतिक पर्यटन प्रबर्द्धन गर्न उपयोग गर्नुपर्छ । पर्यटकहरुलाई आरामदायी होटल र बिश्रामस्थलहरु बनाइदिएर पैसा खर्च गर्ने ठाउँ बनाइदिनुपर्छ । साहसिक पर्यटन, धार्मिक पर्यटन, दृष्य अवलोकन, जैबिक बिबिधता अवलोकन, विश्व सम्पदासूचीमा परेका ठाउँको अवलोकन तथा विदा मनाउने ठाउँकोरुपमा पर्यटकीय स्थलहरुमा पर्यटकहरूलाई सुविधाजनकरुपमा सेवादिनुपर्छ । तराईलाई आधुनिक व्यवसायिक कृषिको केन्द्र, पहाडलाई फलफूल र तरकारी खेतीको केन्द्र र हिमाललाई पर्यटनको आकर्षण केन्द्रकोरुपमा विकास गर्नुपर्छ । शहरीकरणलाई व्यवस्थित बनाई गाउँ र शहरकाबीचको अर्ध शहरी क्षेत्रलाई औद्योगिक केन्द्र बनाउनुपर्छ । सरकारले पूर्वाधारमा लगानी गर्ने र निजीक्षेत्रलाई उत्पादनशील तथा रोजगारी प्रवर्द्धन गर्ने खालका उद्योगमा लगानी गर्ने वातावरण बनाइदिनुपर्छ ।

हामीसँग भएको स्रोत साधन र जनशक्तिको अधिकतम उपयोग गर्दै दीर्घकालीन बिकास गर्नको लागि यति बर्षमा यसरी यहाँपुग्ने भन्ने लक्ष्यसहितको ठोस योजना चाहिन्छ, जसले समय तोकेर आयस्तर तथा रोजगारीस्तरका सूचकहरु हासिल गर्ने बिस्तृत कार्यक्रम प्रष्ट पारोस् र हाम्रा सबै प्रयासहरु तीनै लक्ष्य हासिल गर्न तल्लीन होउन् । सुपरिबेक्षण, निरीक्षण, मूल्यांकन गर्ने तथा अख्तियारी हेर्ने निकायहरुले तदारुकतापूर्वक काम गरुन् ता कि स्रोत साधनको चुहावट र दुरुपयोग हुन नपाओस् । बिकासका कामहरु गर्दै जाँदा हाम्रो आफ्नै परिप्रेक्ष्यमा गरेका अनुभव र असफलताबाट शिक्षा लिंदै र यिनलाई समयानुकुल परिमार्जन गर्दै आफ्नै परिवेशका मोडलहरु बनाउन सकिने भएपनि यसलाई दीर्घकालीन विकासको प्रष्ट अवधारणका आधारमा अगाडि लैजानु आवश्यक छ ।

नेपालको दीर्घकालीन बिकासको ४० बर्षे, ५० बर्षे वा ६० बर्षे मोडेल बनाएर त्यही अनुरुप देशका सम्पूर्ण साधनस्रोत र सम्पदाको उपयोग गर्दै बिभिन्न चरणमा विकासको कामलाई व्यवस्थितरुपमा अगाडि बढाउँदै देशको आयस्तर र रोजगारीकोस्तरको लक्ष्य किटान गर्न सकिन्छ । यहाँ ६० बर्षे विकास मोडेलको बिस्तृत अवधारणका कुरा गरौं । पहिलोचरणको २५ बर्षमा देशलाई कृषिमा आधारित अर्थतन्त्रबाट औद्योगिक अर्थतन्त्रकोरुपमा रुपान्तरण गर्ने दोस्रोचरणको २० बर्षमा उच्च प्रबिधियुक्त उद्योगधन्दाको बिकास र सेवाक्षेत्रको बिकास गर्ने र तेस्रोचरणको १५ बर्षमा सेवाक्षेत्रको उच्च व्यवसायिक बिकास गर्ने । यस सन्दर्भमा विकासको क्रममा अर्थतन्त्र प्राथमिक कृषिक्षेत्रबाट दोस्रोक्षेत्र उद्योग र अन्तमा सेवाको क्षेत्रमा प्रवेश गर्ने कुरालाई मनन गर्नुपर्दछ । कृषिभन्दा उद्योग र उद्योगभन्दा सेवाका क्षेत्रमा मूल्य अभिबृद्धि बढी हुने भएकाले अति बिकसित अर्थतन्त्रले आयस्तरको बृद्धिका लागि आफ्ना स्रोत साधन पनि उच्च मूल्य अभिबृद्धि हुने क्षेत्रमा लगाउँछन् । हालको २ बर्षभित्रमा राम्रो संविधान र स्थीर सरकार बनाउँने र त्यसपछिका ६० बर्षको दीर्घकालीन बिकासको कार्यक्रम ब्यापक राजनीतिक सहमति बनाएर घोषणा गर्ने । आर्थिक विकासको मूल कार्यक्रमसँग तादात्म्य हुने गरी कृषि, जलस्रोत, पर्यटन, रोजगारी, बाणिज्य, बिदेशी लगानी, प्रबिधि र औद्योगिक क्षेत्र आदिमा पनि लक्ष्यसहितका दीर्घकालीन नीतिहरु प्रष्टसँग सूचकाङ्क तोकी घोषणा गर्ने र प्रत्येक बर्षको बार्षिक बजेटले यस योजनालाई सफल बनाउने गरी कार्यक्रमहरु ल्याउने । यसरी नीति तथा कार्यक्रम घोषणा गर्दा सँगसँगै आर्थिक बिकास सम्वन्धी राजनीतिक प्रतिबद्धतासमेत जारीगर्नु आवश्यक छ । जसमा कसैले पनि कुनैपनि बहानामा आर्थिक बिकासको कार्यक्रमलाई अबरुद्ध पार्ने खालका कुनै काम गर्न नपाउने र गरेमा कारवाही हुने कानूनी ब्यवस्था हुनुपर्छ । राजनीतिक कार्यक्रम र बिरोध जनाउँने काम तोकिएका निश्चित ठाउँहरुमामात्र गर्नुपर्छ । अव यी प्रत्येक चरणमा कस्ता आर्थिक कार्यक्रम हुनुपर्दछ भन्ने सन्दर्भमा केही चर्चा गरौं ।

(२०७० - २०९५) सालसम्मको पहिलोचरणमा कृषिमा आधारित अर्थतन्त्रलाई ब्यापक संरचनात्मक परिवर्तनको दिशामा लैजाने । सरकारले बिकासका पूर्वाधारमा ब्यापक लगानी गर्ने र निजीक्षेत्रले उच्च मूल्य अभिबृद्धि हुने क्षेत्रमा लगानी गर्ने । यसका लागि देशको भौगोलिक आधारलाई ध्यानमा राखेर उच्च मूल्य दिने र बजारमा तुरुन्त भाउ पाउनसक्ने कृषि उपजको उत्पादन गर्ने, अन्तर्राष्ट्रिय बजारमा प्रतिस्पर्धा गर्नसक्ने बस्तुहरुको उत्पादन गर्ने तथा कृषिमा आधारित उद्योगमा जोड दिने । अर्ध शहरी ईलाकाहरुलाई गाउँ र शहरको मिलन बिन्दुकोरुपमा औद्योगिक ईलाकाकोरुपमा बिकास गर्ने । अहिलेकोजस्तो अव्यवस्थित शहरीकरण कायम राखेर नेपाल विकसित राष्ट्र बन्नैसक्दैन । अतः पूर्वाधारसहितको ब्यवस्थित शहरीकरण हाम्रो लागि अत्यावश्यक छ । साथै, छरिएर रहेका ग्रामिण बस्तीलाई पूर्बाधारयुक्त नगरहरु बनाई बस्ती एकीकृत गर्ने र खाली भएका क्षेत्रहरुलाई राष्ट्रिय निकुन्ज, बन-जंगलक्षेत्र, पर्यटकीयक्षेत्र तथा प्राकृतिक बिबिधतायुक्त संरक्षितक्षेत्रकोरुपमा विकास गर्ने । ग्रामीण पर्यटनमा जोड दिई पर्यटकीयस्थलहरुको खोजी गरी बिकास गर्ने । साथसाथै भइरहेका उद्योगहरुको स्तरोन्नति र थप उत्पादनमूलक तथा रोजगारी सृजना गर्ने उद्योगहरुको स्थापना गर्ने । ब्यापक रोजगारीको सृजना गरी नेपालीले कामको लागि बिदेशिनुपर्ने अवस्थाको अन्त गर्ने । यसचरणमा स्वदेशी बचत, बिदेशी अनुदान तथा बिदेशी ऋणलाईसमेत परिचालन गर्ने । लगानी ब्यापक बनाउने र यसचरणका शुरुका बर्षहरुमा आर्थिक बृद्धिदर ५.६ प्रतिशत तथा अन्तसम्ममा १० प्रतिशत पुऱ्याउने लक्ष्य राख्नुपर्छ । यसचरणमा नेपालीको प्रतिब्यक्ति आय कम्तीमा ३,५०० डलर पुऱ्याउनुपर्छ । यसचरणमा हामी अहिलेको चीन, थाइल्याण्ड आदिको आयस्तरमा पुग्नसक्छौ । यसचरणको अन्तबाट नेपालले बिदेशीहरुबाट अनुदान नलिने घोषणा गर्ने तर ऋण आवश्यकता अनुसार लिन सकिन्छ । अनुदान भनेको गरीबलाई दिइने भएकाले यस चरणको अन्तबाट एकातिर हामीले आर्थिकरुपमा अब हामी माग्ने नै अवस्थामा चै छैनौं है भन्ने सन्देश अन्तर्राष्ट्रिय समुदायलाई दिन सक्नुपर्छ भने अर्कोतर्फ स्वाधीन अर्थतन्त्र निर्माणको लागि यसले उर्जा थप्ने काम पनि गर्दछ ।

(२०९५ - २११५) सालसम्मको दोस्रोचरणमा उच्च प्रबिधियुक्त उद्योगधन्दा र सेवाक्षेत्रको बिकास गर्ने र उच्च सीपयुक्त प्राबिधिक जनशक्तिको पनि साथसाथै बिकास गर्ने । कृषि क्षेत्रमा आधुनिक प्रबिधिको प्रयोगको कारणबाट जनशक्ति बढी हुने भएकाले यस्तो जनशक्तिलाई उचित तालिमकासाथ औद्योगिक क्षेत्रमा ल्याउने र अत्याधुनिक उद्योगको विकास गर्ने । पहिलो चरणमा देखिएको आर्थिक उन्नति र लगानीमैत्री वातावरणले यसचरणमा स्वदेशी तथा विदेशी पूँजीलाई उद्योगमा लगानी गर्ने वातावरण बन्ने र यसले देशलाई औद्योगिकीकरणतर्फ स्वतः डोऱ्याउन मद्दत गर्दछ । यसबाट तुलनात्मक लाभ भएका क्षेत्रहरुमा लगानी बढ्ने र देशमा श्रमशक्ति सस्तो रहेसम्म बहुराष्ट्रिय लगानी पनि स्वतः आउने हुन्छ र नेपाली उद्योगले विश्वस्तरीय बस्तुहरुको उत्पादन गर्नसक्ने अवस्था रहन्छ । उदाहरणको लागि यसचरणमा नेपालले आफ्नै कारखानाबाट नेपाली ब्राण्डका सुबिधाजनक कम्प्युटर, क्यामेरा तथा गाडीहरु उत्पादन गरेर स्वदेशी आवश्यकता पुरागर्ने र अन्तर्राष्ट्रिय बजारमा जानसक्ने हैसियत बनाउने । रोजगारीको स्तर उच्च राख्दै आर्थिक बृद्धिदर ८ प्रतिशत वा यसभन्दामाथि कायम राख्ने र यसचरणको अन्तसम्ममा नेपालीको प्रतिब्यक्ति आय कम्तीमा १६,००० डलर पुऱ्याउने । यो चरणमा नेपाल हालको साउदी अरेविया र चेक रिपब्लिकको जस्तो आयस्तरमा पुग्नेछ ।

(२०१५ - २०३०) सालसम्मको तेस्रोचरणमा उद्योगधन्दाको परिपक्वतातर्फ जोड दिँदै सेवाकोक्षेत्रमा ब्यवसायिक सफलता हासिल गर्नुपर्छ । पर्यटन, होटल, यातायात, स्वास्थ्य तथा अन्य सेवाहरुमा उच्च गुणस्तर कायम राखी बिदेशी बजारमा पहुँच बनाउनेसम्मको ब्यवसायिकता बनाउनु पर्दछ । उदाहरणको लागि नेपाली एयरलाइन्सहरूले अमेरिका युरोपसम्मको उडान भर्ने र बिदेशी पर्यटकहरुले नेपाली एयरलाइन्सहरूको सेवा उच्चस्तरको मान्ने र नेपाली होटलहरु बिश्वका अन्य उच्चस्तरीय होटलसरहको सुबिधा दिनसक्ने हुनेछन् । सेवाक्षेत्रको मूल्य अभिबृद्धि सबैभन्दा बढी हुने भएकाले यसको विकास तथा विस्तारले नेपालीको आयस्तरमा उल्लेख्य बृद्धि ल्याउने छ । आर्थिक बृद्धिदर ७ प्रतिशत वा यसभन्दामाथि कायमराख्ने र यसचरणको अन्तसम्ममा नेपालीको प्रतिब्यक्ति आय कम्तीमा ३०,००० डलर पुऱ्याउने । यसो भएमा नेपाल अहिलेका अधिकांश विकसित देशहरुको आयस्तरमा ६० बर्षमा पुग्नेछ भने लक्जम्वर्ग,

स्वीजरल्याण्ड, तथा नर्वेजस्ता सबैभन्दा उच्च आयस्तर भएका देशको हाराहारीमा पनि ६५-७० बर्षमा पुग्न सकिने छ । यी गणना नेपालको बिकासको तेस्रो चरणबाट पनि करीब ७ प्रतिशतको उच्च आर्थिक बृद्धिदर कायम हुने आधारबाट गरिएका छन् । अर्थतन्त्रमा एकपल्ट उच्च आर्थिक बृद्धिदर हासिल भएपछि धेरै बर्षसम्म यसलाई कायम गर्न नसकिने अवस्था आउनसक्छ । यदि यस्तो भएमा माथि उल्लेख गरिए अनुसार गणना गरिएका बर्षहरु अझ बढ्ने अवस्था रहन्छ । यस्तो अनुमान गर्दा कल्पना गरौं हामी अहिलेको जापान, अमेरिका, लक्जम्वर्ग, स्वीजरल्याण्ड, तथा नर्वेजस्ता देशहरुको आयस्तरमा पुग्दा उनीहरुको आयस्तर धेरैमाथि पुगिसकेको हुनेछ भने महंगी त्यही अनुपातमा बृद्धि भैरहेको हुनेछ । । प्रस्तुत योजना महत्वकांक्षी जस्तो लागेपनि प्रतिबद्धताकासाथ गरिएमा असम्भव भने छैन ।

यसरी योजनाबद्धरुपमा आर्थिक विकासलाई पहिलो प्राथमिकतामा राखेर त्यस अनुरुप देशको अर्थतन्त्रको निर्माण भएमा हाम्रो जीवन रहँदा शुरुवातमात्र भएपनि हाम्रा दरसन्तानहरुले यसको प्रतिफल पाउनसक्छन् भने दीर्घकालीन सोचको अभाव रहिरहे देशको अवस्थामा धेरैबर्षसम्म पनि सुधार हुने अपेक्षा गर्न किमार्थ सकिन्न । देश धनी भएमामात्र आउँदो पुस्ताले कामको खोजीमा अदक्ष श्रमिककोरुपमा बिदेशी भूमिमा उर्वर जीवन खेर फाल्नुपर्दैन र स्वदेशमै श्रमको उचित मूल्य पाउने अवस्थाको सृजना हुनेछ । उनीहरुले चाहेको पेशा व्यवसाय स्वेच्छाले रोज्न पाउनेछन् । त्यतिखेर उनीहरुको समयको अवसर लागतको महत्व ठूलो हुने भएकाले अनावश्यकरुपमा अन्य काममा लाग्ने समय हुनेछैन । राजनीति उच्च सामाजिक भावना भएका मानिसहरुको मात्र कार्य हुनेछ र यसमा सँगसगै नैतिकता पनि कायम हुनेछ भन्ने अनुमान गर्न सकिन्छ । अहिलेको जस्तो शिक्षामा, स्वास्थ्यमा, कारखानामा, कर्मचारीतन्त्रमा, विकास कार्यमा तथा जतातत‌ै राजनीति गरिहाल्नुपर्ने आवश्यकतासमेत रहनेछैन । समाज एउटा प्रणालीद्वारा संचालितहुनेतर्फ मोडिन्छ र व्यक्तिले एउटा अवयवकोरुपमा त्यसलाई पछ्याउनेछ । लामो समयको अन्तरालमा बनाएको प्रणालीलाई अझ उन्नत बनाउने दिशामा नागरिकहरुले अन्वेषण गर्नेछन् र दीगो विकासको बाटोमा देशले गति लिनेछ ।

संघीय संरचनामा कसरी जाने र राष्ट्रको स्रोत तथा साधनको बाँडफाँड कसरी गर्ने भन्ने अहम् सवालहरु अहिले हाम्रा साम् बिद्यमान छन् । देश संक्रमणकालमा छ र जनता सबैलाई मान्य हुने संविधानको पर्खाईमा आफ्नो ठाउँबाट दवाब दिदै बसेका छन् । संविधानको निर्माण समयमै भई देशले निकास पाओस् र चुनावमार्फत् स्थीर सरकार बनोस् तथा यसरी बन्ने सरकारले आर्थिक मुद्दाहरुलाई पहिलो प्राथमिकतामा राखोस् भन्ने हाम्रो कामना छ । संघीयतामा जाने वा नजाने जे निष्कर्ष नयाँ संविधानमा आएपनि राष्ट्रिय अर्थतन्त्र निर्माणको दीर्घकालीन महान् लक्ष्यमा व्यवधान हुने परिस्थितिको सृजना नहोस् । अनि, बहुमतको सरकार नबन्ने अवस्था आईपरेमापनि सरकारमा जाने र बिपक्षमा बस्ने दलहरुले आर्थिक विकासमा व्यवधान हुननदिने कुरामा सचेत होउन् । नेपाली दाजुभाइ तथा दिदीबहिनीहरुले बिदेशी भूमिमा रगत र पसिना बगाएर भित्र्याएको बिप्रेषणमा सरकार र सरकारमा बस्ने जिम्मेवार व्यक्तिहरु मखख परेर देश चलिरहेकोमा श्री पशुपतिनाथको कृपा संम्झने परिस्थिति नबनोस् । संविधान बनाउनु अघिसम्म आफ्नो अधिकारको लागि बन्द, हड्ताल, चक्काजाम आदि गरेपनि राम्रो संविधान बनाएर त्यसपछिका बर्षहरुमा शान्ति सुरक्षाको स्थिति सुदृढ पार्दै लगानीमैत्री वाताबरण बनाउन सकियोस् । देशमै रोजगारीका अवसरहरु सृजना गर्ने र बिदेशी भूमीमा बगिरहेको नेपाली श्रम र सीपले आफ्नै मातृभूमीको कायाकल्प गर्ने अवसर प्राप्तहोस् । नेपाली स्वाभिमान अझ उच्च बनोस् र संसारका जुन कुनामा गए पनि नेपालीको शीर गर्बले उठोस् । यस्तो अवसर आर्थिक विकासलेमात्र ल्याउने भएकाले आर्थिक मुद्दा राष्ट्रको पहिलो प्राथमिकता बनोस् ।

प्रतिक्रियाको लागि : dbpaudel@gmail.com

समाप्त ।